

COX
of
HET VERGLIJDEN VAN DE TIJD

Christoph Ransmayr

Cox
of
Het verglijden
van de tijd

Vertaald door
Roland Fagel en Margreet Zaling

2017 Prometheus Amsterdam

Voor Ān

Oorspronkelijke titel *Cox oder Der Lauf der Zeit*

© 2016 Christoph Ransmayr

© 2017 Nederlandse vertaling Uitgeverij Prometheus en Roland Fagel en Margreet Zaling

Omslagontwerp Tessa van der Waals

Afbeeldingen omslag Ruitersportret van keizer Qiánlóng in ceremoniële wapenrusting door Giuseppe Castiglione © 2016 AGF/Scala, Florence. Klok met drie behuizingen, 1813-1825, goud en polychroom email, met signatuur van Markwick Markham Borrell (Londen), gemaakt voor de Turkse markt; Engeland, 19de eeuw/privécollectie © 2016 DeAgostini Picture Library/Scala, Florence

Foto auteur Oliver Rütter Wiesbaden

Lithografie omslag BFC Graphics & Design

www.uitgeverijprometheus.nl

ISBN 978 90 446 3294 1

I
Háng Zhōu,
de aankomst

Cox bereikte het Chinese vasteland met slaphangende zeilen en juist op die oktobermorgen liet Qiánlóng, de machtigste man ter wereld en de keizer van China, zevenentwintig belastingambtenaren en handelaren in waardepapieren de neus afsnijden.

Mistbanken schoven op deze milde herfstdag over het spiegelgladde water van de Qiántáng: met manden en spades hadden meer dan tweehonderdduizend dwangarbeiders het zandige en in talloze zijarmen vertakte rivierbed zo uitgediept dat op wens van de keizer een fout van de natuur was hersteld en de stad nu beschikte over een bevaarbare verbinding met de baai van Háng Zhōu.

Steeds opnieuw onttrokken die schuivende mistbanken het schip van de arriverende vreemdeling aan het zicht van de opgeengepakte mensenmenigte op het executieplein bij de haven. Conform het protocol van de politie waren eenentwintighonderd toeschouwers hier getuige van de onfeilbaarheid en rechtvaardigheid van keizer Qiánlóng; velen van hen hadden in feestgewaden de opkomst van de beul afgewacht, druk kletsend of juist in eerbiedige stilte, en daarbij de driemaster zien komen aanzweven tussen de nevelslierten boven de rivier, waar het schip telkens achter verdween om even later nog dreigender weer op te doemen: wat een schip!

Zelfs een paar aan palen vastgeketende veroordeelden hie-

ven hun hoofd op om de geluidloos voortglijdende schoenerbark met zijn diepblauwe, zowel dwarsscheeps als langsscheeps getuigde zeilen te kunnen zien, terwijl de rondom het schavot samengestroomde menigte scheen te zijn vergeten dat alle opmerkzaamheid van deze wereld uitsluitend gericht diende te zijn op de keizer en op degenen die zijn wil voltrokken, en dat de Zoon van de Hemel die toegewijde blikken slechts als gebaar van genade wenste te delen met andere mensen en dingen.

Geen overstroming, geen vulkaanuitbarsting, geen aardbeving, zelfs geen zonsverduistering kon ook maar één enkele gedachte rechtvaardigen die zich zonder toestemming afwendde van de luister en almacht van de keizer om zich te wijden aan de zaken van de gewone wereld.

De keizer had door het uitdiepen van de Qiántáng getoond dat zijn wil een hele stad naar de kust kon verplaatsen en de zee kon laten opschuiven tot aan de rand van de tuinen en parken van Háng Zhōu. Binnenlopende schepen werden sindsdien door de getijdenstromingen als een offergeschenk van de oceaan meegevoerd tot aan de kades en pakhuizen van de stad, terwijl de rivier, die met de wisseling van eb en vloed veranderde van stroomrichting, hele vloten kon torsen als een spiegel van de keizerlijke macht.

Maar wie bekommerde zich nog om een almachtige wiens wetten elke menselijke gemoedsbeweging bepaalden, de loop van een rivier of kustlijn, zelfs het ogenspel en de allergeheimste gedachten, wanneer een zeilschip van zulke ongehoorde afmetingen kwam aanglijden over het zwarte, naar looierskalk stinkende water van de Qiántáng? En de keizer was onzichtbaar. Het schip daarentegen niet – tenminste, dat onttrok zich telkens slechts gedurende enkele hartslagen aan de talrijke blikken, waarna de nevelbanken het weer loslieten in een onloochenbare werkelijkheid.

In de mensenmenigte op het executieplein fluisterden enkele in draagstoelen of onder baldakijnen rustende mandarijnen elkaar de laatste geruchten toe: uit de talrijke schaduwen van de hofhouding drongen berichten door over de aanstaande aankomst van een Engels zeilschip, beladen met kostbare machinerieën en uurwerken. Nooit echter wees een van die fluisteraars – wie het ook was – naar de driemaster; integendeel, na elke zin keek de spreker steels om zich heen, om zich ervan te vergewissen dat niet een van de vele oren van de keizer meeluisterde en niet een van zijn vele ogen zag hoe een onderdaan in geborduurd gewaad of uitgedost met een mantel met bontzoom, wiens naam voor elke politie-agent of spion eenvoudig te achterhalen viel, zich verboden zorgen maakte over wat er op deze ochtend geschiedde op grond van de allerhoogste wil: zeker, de veroordeelden stonden waar zij stonden omdat de Allerhoogste dit zo wilde. Maar was het ook daadwerkelijk zijn wil dat dit reusachtige blauw beslagen schip koers zette naar een van de fraaiste en rijkste steden van het Rijk?

Qiánlóng, onzichtbaar of stralend in kopergoud en zijde, was alomtegenwoordig, als een god. Maar hoewel hij zijn door een tros van meer dan vijfduizend hovelingen begeleide inspectiereis door zeven provincies een dezer dagen zou beëindigen in Háng Zhōu, om zich vervolgens met een vloot van vijfendertig schepen door het alleen voor hem uitgegraven Grote Kanaal naar Běijīng te begeven, had nog geen enkele stedeling en geen enkele van de meest eminente hoogwaardigheidsbekleders hem tijdens zijn bezoek aan de stad in levenden lijve ontwaard. De keizer hoefde zijn ogen immers niet te vermoeien met de aanblik van de kwellingen van het dagelijkse leven en hij hoefde zijn stem niet uit te putten in gesprekken of toespraken. Wat er te zien of te zeggen viel, kon hij gerust door zijn onderdanen laten zien of zeggen. En hij – hij zag alles, zelfs met zijn ogen dicht, hij hoorde alles, zelfs wanneer hij sliep.

Qiánlóng, de Zoon des Hemels en Heer over de Tijd, zweefde vanochtend gevangen in koortsdromen hoog boven de torens en daken van Háng Zhōu, bewaakt door honderden gepantserde krijgers, hoog boven de mistbanken, ergens tussen groene heuvelruggen, waar de herfstlucht doortrokken was van milde geuren en de kostbaarste thee van het hele Rijk werd geplukt. Als een wiegenkind lag hij in een bed dat aan vier met purperdraad doorwerkte zijdevlechten – geparfumeerd met lavendel en viooltjesolie – onder de roodgelakte balken van zijn pronktent schommelde. Aan de doorzichtige gordijnen van het zwevende bed waren nachtegaalveren genaaid, die van tijd tot tijd traag meewuifden op de luchtstroom.

De keizerlijke hofhouding had de eigen tenten, en de zijden tent van de Allerhoogste, zo hoog boven de stad opgeslagen, en de luxe van de sinds weken gereedstaande lege paleizen van Háng Zhōu versmaad, omdat de voorkeur van de keizer tijdens zijn reizen geregeld uitging naar de wind en de vluchtigheid van een vesting opgetrokken uit banen stof, koorden en wimpels, boven alle muren en vertrekken, die immers onzichtbare gevaren konden verbergen of door samenzweerdere en aanslagplegers konden worden veranderd in een val. Vanaf de hoogten van de heuvelruggen leek het echter of Qiánlóng al dagenlang bezig was een van zijn eigen steden te belegeren.

Omstuwde door een papiervloed van verzoekschriften, vonnissen, kalligrafieën en gedichten, deskundigenrapporten, aquarellen en talloze nog dichtgebonden en verzegelde geschriften, die hij vanochtend, zoals op elke ochtend, had willen lezen, beoordelen, bewilligen, bewonderen of verwerpen, was hij echter nog steeds in de ban van jachtige dromen, waaruit hij pas opschrok en overeind schoot toen zijn eerste kamerdienaar poogde een kostbare oorkonde te beschermen tegen de krampachtige bewegingen van de koortslijder en diens bezwete voorhoofd wilde

droogwrijven met een doek van batist, die bedruppeld was met lotusessence.

Nee. Nee! Verdwij! Qiánlóng, een man van tweeënveertig die een haast frêle indruk maakte te midden van al die pronkkussens en bestikte lakens, wendde zich af als een boos jongetje. Alles, ook de ruisende papierchaos waarin hij zich wentelde, diende onaangeroerd te blijven. Met een subtiële, nauwelijks waarneembare beweging van een wijsvinger had hij de dienaar die zijn handen al naar hem uitstrekte, laten terugdeinzen in een staat van roerloze beschikbaarheid.

Maar wie van de aanwezige, zwijgende en buigende dienaren en artsen, aan wie het op straffe des doods verboden was om ooit, buiten deze tent, ook maar één woord los te laten over deze koorts of enig ander gebrek van de Allerhoogste, wie ook van de in hun purperrode wapenrusting versteende soldaten van de lijfwacht, die deze tent omsloot als een roerloos ademend pantser, zou het hebben gewaagd om te betwijfelen dat de keizer, al lag hij koortsig en badend in het zweet in zijn vliegende bed, zich op dit ogenblik – tegelijkertijd! – niet ook daarbeneden bevond, aanwezig was in de in nevelen gehulde stad, aanwezig zelfs bij de zevenentwintig oplichters die stonden te wachten op hun verminking. En aanwezig ook daarginds, in het zwarte water van het havenbassin, waar nu een Engelse schoenerbark ratelend de ankerkettingen neerliet.

Alsof dit ratelen, dat het geroezemoes deed verstommen, voor hem een teken was om te verschijnen, dook op dat moment – nog vóór het anker de bodem had bereikt en de kettingen strak waren gaan staan – een broodmagere man met een vlecht ter lengte van zijn gordel zwijgend op bij de eerste van de zevenentwintig palen: de beul. Hij maakte een bescheiden buiginkje voor de veroordeelde, die van angst begon te jammeren, druk-

te met de duim van zijn linkerhand het neuspuntje omhoog, plaatste een sikkelvormig mes tussen beide neusgaten en sneed met één felle haal het neusbeen tot vlak onder het voorhoofd af.

Met het gebrul dat opklonk zodra het bloed tevoorschijn spoot uit het plotseling ongewoon lege, doodshoofdachtige gezicht – en dat bij elke verdere stap, buiging en identieke snee van paal tot paal steeds verder aanzwol en uiteindelijk oorverdovend werd – vermengde zich een hier en daar opflakkerend en steeds luider wordend gelach.

Nu leden die hebzuchtige zwijnen niet alleen gezichtsverlies, ze verloren ook nog hun neus! En dat was eigenlijk een veel te milde straf voor het feit dat ze aan de beurzen in Běijīng, Shànghǎi en Háng Zhōu waardeloze pandbrieven hadden verkocht en belastinggeld – het goud van de keizer! – hadden misbruikt om die zwendel te maskeren. Plat op hun buik in het stof zouden ze hun rechters moeten danken voor de betoonde mildheid, want naar het oordeel van sommige rond het schavot geschaarde lachers hadden ze het meer dan verdiend dat ook hun pik werd afgesneden en in hun eigen aars gepropt tot de stront ze uit de bek droop. Dat nu slechts bloed uit hun platte boeventronies spoot en dat alleen hun neuzen als vallend fruit over de planken van het schavot stuiterden, was nog een daad van genade!

Twee ruig behaarde honden, die de scherprechter op de voet volgden, roken wel aan de voorthuppelende lekkernijen, maar raakten ze verder niet aan. Dat lieten ze over aan een zwerm kraaien die, luttele kreten en ademtochten vóór de laatste van de veroordeelden zijn neus verloor, geluidloos neerstreek vanaf het dak van een klokkenpagode en uiteindelijk, om onnaspeurlijke redenen, slechts vier of vijf neuzen versmaadde en achterliet in een chaotisch patroon van bloedsporen. Zou de keizer, waar de Onzichtbare zich op dit moment ook mocht bevinden, met de

lachende getuigen van zijn gerechtigheid meevoelen – en glimlachen?

Alsof het ratelen van de ankerkettingen en het daaropvolgende smartelijke gebrul uit de stad in de diepte hem pardoes hadden bevrijd uit zijn verstrikkende dromen, richtte de Hemelzoon zich daarboven tussen de heuveltoppen op in zijn koortsbed, dat nog zachtjes naschommelde van zijn laatste krampachtige bewegingen. Zelfs de kamerdienaar die neerknielde aan het zwevende bed, kon het gemurmel van Qiánlóng echter niet verstaan:

is hij dus aangekomen? De Engelsman. Is hij aangekomen?

Alistair Cox, klokkenmaker en automatenbouwer uit Londen, heer over meer dan negenhonderd instrumentmakers, juweliers, goud- en zilversmeden, stond aan de reling van de driemaster Sirius en hij had het steenkoud, ondanks de stralende ochtendzón, die al tot hoog boven de heuvels van Háng Zhōu was opgeklimmen en de mistbanken boven het zwarte water liet verdampen.

Koud. Koud. *Vervloekt koud.*

Tijdens de zeven maanden lange, door stormen gebeukte zereis vanaf Southampton, langs de door malaria geteisterde kust van Afrika, via Kaap de Goede Hoop en langs de door malaria geteisterde Indische en Zuidoost-Aziatische havens naar deze baai van Háng Zhōu, was de Sirius steeds zijn enige, inmiddels diep gehate woonverblijf en toevluchtsoord geweest. Tijdens die tocht liep het schip tot twee keer toe een mastbreuk op en beide keren – eerst voor de kust van Senegal, later in de woeste stromingen bij Sumatra – had het een haar gescheeld of het was samen met zijn kostbare lading gezonken.

Alsof het door een almachtige werd beschut, als een ark van Noach vol metalen wonderdieren – uit goud en zilver gesmede en met juwelen bezette pauwen die hun staart konden opzetten, mechanische luipaarden, apen en zilverharige poolvossen,

ijsvogels, nachtegalen en kameleons van verguld koper die van kleur konden verschieten, van robijnrood naar het diepste smaragdgroen –, was de Sirius niet naar de kelder gegaan, maar na moeizame reparatiewerkzaamheden aan vijandige kusten andermaal uitgezield om koers te zetten naar een veelbelovend, door een godkeizer beheerst land.

Cox, die vóór deze reis nooit op zee had gevaren, had tijdens nachtelijke uren, wanneer de wind gierde in het want en zelfs de kapitein betwijfelde of zijn schip de stortzeeën nog langer zou weerstaan, een merkwaardig symptoom ontwikkeld waarmee hij in het vervolg op elk angstig of bedreigend voorval zou reageren: bij gevaar begon hij te bibberen van de kou, zelfs in de tropische hitte van India of Zuidoost-Azië. Wie bij hem in de buurt was, kon hem zelfs vaak horen klappertanden. En dat hem ook nu, op deze zonnige ochtend, de rillingen over de rug liepen, was het gevolg van een blik door de fijn geciseleerde verrekijker die hij de keizer tijdens de eerste audiëntie wilde schenken.

De bemanning van de Sirius – en ook Cox zelf – had die mengeling van gelach, kreten en gongslagen, die door een opstekend briesje over het gladde water was meegevoerd van het executieplein naar de door houtwormen aangetaste scheepswanden, abusievelijk opgevat als feestgedruis: de keizer van China liet de aankomst vieren van de meest begenadigde automatenbouwer en klokkenmaker van het hele Avondland! En er stegen ook werkelijk vuurpijlen ten hemel, zo oogverblindend, dat zelfs de rookpluimen die zich vanuit de hoog aan de hemel uiteenspattende lichtbollen in ziedende spiralen en in alle kleuren van de regenboog naar het zenit spoedden, niet in het zonlicht verbleekten. De blik die Cox door zijn verrekijker wierp, onthulde echter geen met bloemen versierd orkestpodium en geen vrolijk bewimpelde masten, maar zevenentwintig palen op een schavot – en dat bewees: dit was geen feest.

Cox kreeg koude rillingen. Hij zag de keizerlijke gezanten weer voor zich, twee mannen met lange vlechten in buitengewoon sobere kledij, ook al droegen ze dan zijde en glanswol, die hem twee jaar geleden, in die onzalige herfst, toen zijn dochter Abigail, zijn zonetje, zijn ster, een meisje van vijf, gestorven was aan de kinkhoest, de uitnodiging hadden overgebracht van de keizer van China.

De gezanten hadden zich laten aandienen aan Abigails baar, aangezien Cox weigerde zijn dodenwake te onderbreken om het hoge bezoek in de ontvangstkamer te komen begroeten. Hij had op dat moment drie dagen niet gegeten en nauwelijks gedronken, en de door een tolk van de East India Company vertaalde woorden klonken als uit een enorme verte:

meester Alister Cox werd in naam van de Zoon des Hemels, de verheven keizer Qiánlóng, verzocht zich naar het hof in Běijīng te begeven om daar als eerste bewoner van het Avondland zijn intrek te nemen in een *Verboden Stad* en voor de meest verheven en hartstochtelijke liefhebber en verzamelaar van klokken en automaten ongekende werken te scheppen, volgens de plannen en dromen van de Allerhoogste.

Natuurlijk hadden de gezanten aanvankelijk gedacht dat er in Abigails sterfkamer, opgesierd met kransen en guirlandes van witte Damascener rozen en verlicht door het geflakker van duizenden witte kaarsen, helemaal geen dood kind opgebaard lag, maar een mechanische engel op een katafalk, gehamerd uit het allerfijnste koper – het meest recente werkstuk van de wereldberoemde automatenbouwer –, die elk ogenblik met een druk op een knop overeind kon komen om de ogen op te slaan.

Cox had op de oogleden van zijn dochttertje een paar blauwe saffieren gelegd, die oorspronkelijk waren bedoeld voor de mechanische rode wouw waartoe de hertog van Marlborough opdracht had gegeven. Met de zilveren vlerken van de wouw had

hij de dunne armpjes van Abigail bedekt. Aan haar door koorts en hoest uitgeteerde lichaam, gehuld in een satijnen doodskleed, prijkten zelfs deze roofvogelwieken als engelenvleugels.

Zijn eigen huid en gelaatstreken hadden Cox op dat moment van metaal geleden, zijn temperatuur en de trage tranenvloed ervoer hij als die van een standbeeld waarin hijzelf gevangen zat als in een duistere kerker, tot een van de gezanten zijn vergissing had ingezien en geen automaat meer voor zich zag, maar een dood kind, waarna hij een diepe buiging maakte en vervolgens, in de overtuiging daarmee zijn eerbied te betonen jegens de wetten van een vreemde cultuur, voor het kinderlijkje was neergeknield.

In de twee jaren die sindsdien waren verstreken, had Cox elk uur van elke dag aan Abigail gedacht, terwijl hij gestopt was met het bouwen van klokken. Geen tandrad, echappement, slinger of onrust wilde hij nog vervaardigen aan zijn werkbank, aangezien dergelijke onderdelen toch slechts zouden dienen tot het meten van een vervliedende tijd, die door geen enkele wereldse kostbaarheid kon worden verlengd.

Vijf jaar – slechts vijf jaar! – waren Abigail uit de volte der eeuwigheid beschoren geweest, en nadat haar kleine doodskist was afgedaald in een donker graf op kerkhof Highgate, had Cox alle klokken laten verwijderen, zelfs de zonnewijzer aan de zuidkant van zijn huis aan Shoe Lane, op één raadselachtig uurwerk na, dat hij op Abigails grafsteen had laten aanbrengen in plaats van een marmeren engel of een treurende faun.

De ontwerptekening van dit al na enkele maanden door rozen en klimop omrankte uurwerk, die hij zelfs niet aan Faye had laten zien, zou hij pas op zijn werkbank in China weer openvouwen – op zoek naar een mechaniek dat eindeloos verder en verder en ten slotte zelfs vanuit de tijd de eeuwigheid in wentelde,

zoals een insect zich al wentelend bevrijdt uit de banden van zijn cocon. Abigails *levensklok*, zo had Cox dit onopvallende grafornament genoemd, dat al naargelang het jaargetijde verscholen lag achter bloesentakken, gebladerte of rozenbottels, en waaraan hij het verstrijken van zijn eigen leven wilde aflezen om het zo te verbinden met Abigails eeuwige rust.

Wanneer nu in zijn werkplaatsen in Liverpool, Londen en Manchester in opdracht van vorstenhuizen, rederijen of de koninklijke admiraliteit instrumenten voor het meten van de tijd werden vervaardigd – door de vele honderden klokkenbouwers en instrumentmakers die een chronometer bijvoorbeeld ook de vorm en de klank van een merel of een nachtegaal konden geven, kunstige vogels die al naargelang het middag, avond of nacht was steeds andere liederen floten –, dan geschiedde dit sinds het overlijden van Abigail vooral onder toezicht van zijn vriend en compagnon Jacob Merlin, die naast hem aan de reling stond. Jacob had de afgelopen zeven maanden vaak naast hem gestaan, net als nu, alsof hij vreesde dat hij de verdrietigste man van de wereld, Alister Cox, ervan zou moeten weerhouden om vrede te zoeken in de zwarte diepten van de oceaan.

We zullen toch niet uitgerekend bij het *Execution Dock* aan land gaan, vroeg Merlin. Ook hij hield een verrekijker in de hand.

Cox had in zijn hele leven slechts één keer gezien hoe op het Execution Dock aan de Theems drie zeerovers waren opgeknoopt aan bijzonder korte touwen, zodat de gebruikelijke valhoogte van het schavot bij hen niet de nek brak, maar ze traag stikten, onder druk van hun eigen gewicht. *Piratendans*, zo noemden de toeschouwers het wanhopige gespartel van de vergeefs naar lucht happende mannen: koninklijke gerechtigheid.

Cox huiverde van de kou. De aanzienlijkste families van Engeland en het Europese vasteland hadden in de afgelopen twee

decennia hun bestellingen geplaatst aan Shoe Lane, sommige om zichzelf een fraai cadeau te schenken, andere om machtiger en onbedwingbare hoven zoals dat van de Russische tsaren, gunstig te stemmen. Maar had een van de ontvangers van zulke geschenken ooit gevraagd naar de schepper van die uurwerken en automaten, die hem werden overhandigd met het verzoek om een bepaalde handelsroute vrij te geven, de toltarieven te verlagen of andere privileges toe te kennen?

De keizer van China had die vraag gesteld.

Cox was, toen hij de uitnodiging van Qiánlóng na twee maanden bedenktijd had aangenomen en als teken van zijn instemming de in Chinese inkt uitgevoerde ontwerptekening van een ijsvogel naar Běijīng had gestuurd, nog vervuld geweest van de hoop dat een reis naar China hem wellicht de gelegenheid zou bieden zich af te wenden van de onverbidlijkheid van de tijd, om weer automaten, mogelijk zelfs uurwerken te gaan bouwen: mechanische schepselen, die in werkelijkheid altijd speelgoed zouden blijven – pauwen, nachtegalen of luipaarden, speelgoed voor Abigail dat fonkelde van de saffieren en robijnen.

Na de vorsten, miljardairs en krijgsheren van Europa, de rijkste en onbarmhartigste mensen van hun tijd, zou nu zelfs een godgelijke keizer in zijn troonzalen en audiëntiepaviljoens *spelen* met de wonderdieren en poppen van een slapend engeltje dat op Highgate onder een tranen-den lag te wachten op haar opstanding, wat zijn Rijk zou opfleuren met een sprankje kinderlijke onschuld.